

at arbejdet generelt er af værdi ved studiet af købstadsforhold i det pågældende hundredår, især i Hertugdømmerne.

Adskillige af forfatterens resultater vil være af mere almindelig interesse for danske læsere. Et par eksempler vil formodentlig vise dette. Der er i første række oplysningerne om byens store kvægmarkeder, der var endestationerne for de store studedrifter fra Jylland. Momsens materiale tillader endvidere entydigt den ret overraskende slutning, at Husum – til trods for at byen kun ligger en halv snes kilometer nord for Ejderen – havde relativt ringe forbindelse med Holsten. Husums opland var egnene vest og nord for byen: Husum amt, Ejdersted, Bredsted amt og Vesterhavsoerne. I dette område var i 1860 24,4 % af byens indbyggere født mod kun 4,1 % i Vest-Holsten. Af speciel interesse er oplysningerne om latinskoleelevernes geografiske herkomst: i perioden 1801–50 kom 40 % af disse fra byens opland, 24 % fra selve Husum, 15 % fra Tønder amt, 12 % fra det østlige Slesvig og kun 9 % fra de nære Holsten (heraf 8 % fra det vestlige Holsten). Et vedføjte kort viser på iøjnefaldende måde, at skolens rekruteringsområde standsede brat ved Tørninglens og enklavesoggenes grænser.

G. Japsen

Jürgen Wetzel: Theodor Lehmann und die nationale Bewegung in Schleswig-Holstein 1859–1862. Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins, Bd. 61. Karl Wachholtz Verlag, Neumünster, 1971. 256 s.

1859/60 fandt der helt klart en optrapning sted inden for den slesvig-holstenske bevægelse. Ikke mindst havde den fransk-østrigske krig givet anledning til spekulationer hos tyske national-liberale, men også den nye æra i Preussen med Wilhelm I.s overtagelse af kongemagten kom til at virke i samme retning. Det er denne situation, der er baggrunden for Jürgen Wetzels bog om Theodor Lehmann og den nationale bevægelse i Slesvig-Holsten 1859–62.

Bogens hovedperson er en yngre fætter til vor hjemlige Orla Lehmann, og i mange henseender kan han minde om denne med hensyn til ydre fremtræden, uddannelse, politisk engagement og evne til at formulere sig over for en større offentlighed – altsammen blot med den forskel, at der her er tale om en slesvig-holstensk liberal. Som sådan havde Theodor i sine unge år deltaget i den slesvig-holstenske rejsning og havde derefter nedsat sig som advokat i Kiel.

Først i 1859 med sin indtræden i den holstenske stænderforsamling i Itzehoe fik han et politisk virke, der rakte videre ud, idet han snart kom til at stå som lederen af den liberale fløj over for Carl Scheel-Plessens helstatsfolk.

Selv om Theodor Lehmanns politiske virke kun blev kort – han døde ret pludseligt i 1862 kun 37 år gammel – mener Jürgen Wetzel, at han i flere henseender fik betydning for eftertidens udvikling. Han vilde trinvis løse hertugdømmerne fra deres tilknytning til Danmark, og endemålet skulde være områdets tilslutning til Preussen, idet han dog tænkte sig, at Nordslesvig nord for linjen Højer-Gråsten skulde forblive ved Danmark. Det var imidlertid en vigtig forudsætning for ham, at Preussen fik et liberalt regime.

Det kom som bekendt til at gå anderledes, således at det blev Bismarcks konservative junkerstat, der påtog sig løsningen af det slesvig-holstenske problem. Dette oplevede Theodor Lehmann ikke, og forfatteren rejser derfor til slut i sin bog spørgsmålet om, hvad der kan anses for at være Theodor Lehmanns varige fortjeneste, og konkluderer, at det har været hans indsats for at genopvække den nationale bevægelse i Slesvig-Hol-

sten og videre ud over Tyskland og at pege på Preussen som den tyske stat, der skulde lede samlingsprocessen.

Sammen med Erik Møllers bog, *Skandinavisk Stræben og svensk Politik omkring 1860*, og forskellige danske brev- og memoireudgivelser er Wetzels bog uundværlig for den, der vil udrede de ofte spegede tråde, der blev spundet i årene umiddelbart før opgøret i 1864, og den udfylder i nogen grad et tomrum ved særligt at belyse forholdene i Holsten. Det må hertil føjes, at det er lykkedes Jürgen Wetzel at finde Theodor Lehmanns efterladte papirer, ligesom han har udnyttet det augustenburgske Primkenau-arkiv og forskellige andre brevsamlinger. Det er for så vidt bemærkelsesværdigt, fordi slesvig-holstenske politiske breve fra den nationale rejsnings tid i modsætning til de danske er så fåtallige.

H. V. Gregersen

Anders Monrad Møller: Københavns handelsflåde 1814–1832. En historisk statistisk detailundersøgelse. Akademisk forlag, København, 1974.

Den trykte statistik over Danmarks handelsflåde går tilbage til 1832. I Anders Monrad Møllers bog »Københavns handelsflåde 1814–1832« foretages en udvidelse af statistikken bag ud i tid for Københavns vedkommende. Valget af 1814 som begyndelsesår må dels ses ud fra Napoleonskrigenes ophør og dels ud fra den ofte divergerende opfattelse af perioden med den store landbrugskrise 1818–28. Kendt er således diskussionen mellem M. L. Nathanson og C. N. David om, hvorvidt Nathanson i 1832 med rette kunne hævde, at der var økonomisk fremgang efter Napoleonskrigene. Som en af indikatorerne herfor anførte Nathanson tal for handelsflådens størrelse. David skabte tvivl om tallenes pålidelighed, da han henviste til en ommåling af de danske skibe i 1825, uden at Nathanson var i stand til nærmere at redegøre for ommålingens konsekvenser.

Monrad Møller har ikke alene ved gennemgang af primærmateriale med angivelser af de enkelte skibes drægtighed muliggjort en samlet statistik; men han har endvidere ved at følge de enkelte skibe gennem hele perioden kunnet beregne konsekvenserne af den nævnte ommåling i 1825 og den efterfølgende i 1830. Den opstillede statistik har derved kunnet korrigeres, så den er sammenlignelig for hele perioden 1814–32 og for den følgende periodes trykte statistik.

I bogens første del gennemgås de anvendte kilder, og der redegøres for den anvendte metode. Oplysningerne om de enkelte skibe er således indsamlet fra fem forskellige kildegrupper. De enkelte kildegrupper pålidelighed og fuldstændighed behandles, bl. a. ved indbyrdes konfrontation mellem kilderne. Registreringen fra flere kilder indebar, at oplysninger om samme skib for samme år fandtes flere steder. Inden den videre bearbejdning af det indsamlede materiale blev derfor foretaget en identifikation, således at samme skib ikke indgår i statistikken flere gange. Forfatteren redegør i den forbindelse for vanskelighederne ved identifikationen og ved valget mellem uforenelige angivelser i de forskellige kilder. Selv om han nok med rette hævder, at afgørelsen i sidste instans beror på et skøn, anføres dog flere eksempler på, at en kombination med oplysningerne fra nærtliggende år har mindsket disse vanskeligheder. Det registrerede materiale overførtes til slut til hulkort med henblik på maskinel bearbejdning. For hvert skib anvendtes tre kort for hvert år.

Fordelen ved anvendelse af EDB fremgår af bogens anden del, hvor det indsamlede materiale analyseres. Den opstillede statistik viser, at der efter freden i 1814 skete en kortvarig, men kraftig opbygning af den københavnske handelsflåde. Fra knapt 17.000